

NA'THAN

NA'THAN

(bk. NA'T).

NÂTİFÎ

(الناتفي)

Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed
b. Ömer en-Nâtîfî et-Taberî
(ö. 446/1054)

Hanefî âlimi.

Taberî nisbesinden Taberistan'da doğduğu veya aslen buralı olduğu anlaşılmaktadır. Hocaları Ebû Hafs İbn Şâhin (ö. 385/995) ve Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ el-Cürcânî'nin (ö. 397/1007) vefat tarihlerine bakılırsa IV. (X.) yüzyılın son üçte birlik dilimi içinde doğmuş olmalıdır. Diğer kaynakların aksine Kefevî ve Abdülhay el-Leknevî dedesinin adını Amr şeklinde zikreder. "Nâtîfî" nisbesi bir tür helva imalât ve satışı mesleğiyle ilgilidir. Irak Hanefî fukahasının önde gelenlerinden, "vâkât ve nevâzil" türünde eser veren âlimlerden olan Nâtîfî'nin fıkıh tahsili silsilesi Ebû Abdullah el-Cürcânî, Ebû Bekir el-Cessâs, Ebû'l-Hasan el-Kerhî, Ebû Saîd el-Berdaî, Ebû Hâzım el-Kâdî ve İsbâ b. Ebân vasıtasıyla Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye ulaşır. Bağdat'ta yaşadığı, burada ders verdiği ve 446 (1054) yılında Rey'de vefat ettiği kaydedilir. Bazı kaynaklarda Bağdat'ta öldüğü belirtilmektedir. Hanefî fakihlerini yedi tabakaya ayıran Kınalızâde'nin tasnifinde Nâtîfî, Kudûrî ve Burhâneddin el-Merginânî ile birlikte mezhep imamlarından herhangi bir rivayetin bilinmediği

meselelerde ictihadda bulunabildiği kaydedilen beşinci tabaka (aşhâbû't-tercîh) içinde yer alır. Gerek kendi eserlerinde gerekse diğer kaynaklarda nakledilen kendine has görüş ve tercihleri de bunu göstermektedir (*Cümelü'l-ahkâm*, neşredenin girişi, s. 69-70; *el-Ecnâs ve'l-furûk*, hazırlayanın girişi, s. 11-17). Bağdat'ta uzun süre öğretimle meşgul olmasına rağmen öğrencileri arasında yalnız Kadı Ebû Tâhir Saîd (Utayk) er-Râzî'nin adı anılmaktadır (Kureşî, II, 514).

Eserleri. 1. *el-Ecnâs ve'l-furûk*. Hanefî fıkıhında benzer meselelerin ve aralarındaki farkların muhtasar bir şekilde anlatıldığı eser daha sonra Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Cürcânî tarafından Hâkim eş-Şehîd'in *el-Kâfi* isimli kitabının sistematiği esas alınarak tertip edilmiştir. Bu klasik tertibe göre düzenlenmekle birlikte eser diğer fûrû kitapları gibi her konuyu bütünüyle ele almamakta, sadece benzer meselelerle aralarındaki farkları incelemektedir. Hanefî imamlarının yanında Şâfiî mezhebine ait görüşlere de yer veren Nâtîfî, önceki kaynaklardan geniş şekilde faydalandığı çalışmada konuyla ilgili görüşleri naklederek değerlendirmekle ve aralarında tercihte bulunmaktadır. Bu tercihlerin sonraki fakihlerce de kabul gördüğü ve zaman zaman nakledildiğine dair birçok örneğe rastlanmaktadır (*Cümelü'l-ahkâm*, neşredenin girişi, s. 68-71). Eserin birçok nüshası mevcut olup (Beyazıt Devlet Ktp., Merzifonlu Kara Mustafa, nr. 155; Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., nr. 1158; Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1468; Âtif Efendi Ktp., nr. 725, 726; Nuruosmaniye Ktp., nr. 1371; Millet Ktp.,

Feyzullah Efendi, nr. 645, 646; TSMK, III. Ahmed, nr. 1095) Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı iki nüshası ile (Şehid Ali Paşa, nr. 683; Cârullah Efendi, nr. 568) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı bir nüshasını (III. Ahmed, nr. 1095) Mehmet Ali Orhan *el-Ecnâs ve'l-furûk* adıyla doktora tezi olarak hazırlamıştır (bk. bibl.). Eser bazı kaynaklarda ve kütüphaneye kayıtlarında fıkha dair genel muhtevastından hareketle *el-Ecnâs fi'l-furûc* adıyla da zikredilmiştir. **2. *Kitâbü Cümelü'l-ahkâm* (*Kitâbü'l-Ahkâm*, *el-Ahkâm fi'l-furûc*, *Ahkâmü'n-Nâtîfî*).** Klasik fıkıh kitaplarının tertibinden farklı bir şekilde düzenlenen eserde Hanefî fıkıhına dair pek çok mesele özlü biçimde ele alınmıştır. Müellif mezhepte tercih edilen görüşleri nakletmiş, delillere nâdiren yer vermiş, zaman zaman ihtilâflı meseleleri de zikretmiştir. Fıkıh kaynaklarında farklı başlıklar altında incelenen benzer konular bir araya getirilerek otuz bölüm (fasıl) halinde düzenlenmiştir. Pratik ihtiyaç için büyük önem taşıyan bu sistematiğiyle eser daha sonraki eşbâh ve nezâir türünün erken bir habercisi olarak değerlendirilmelidir. Kitapta kadınlar, çocuklar, köleler, sarhoşlar, deliler, gâib (mefkûd) kimseler, ehl-i zimme, mürtedler, vasîler, ana-baba, karı-koca, hastalar, ehl-i bağı, devlet başkanı gibi şahısları esas alan başlıklar yanında çoğa göre hüküm verilen meseleler, dörtte bire göre hüküm verilen meseleler, tercih söz konusu olan hükümler, birlikte bulunması tasavvur edilmeyen hükümler, iki kişi arasında ortak hükümler, önceliğe dayanan hükümler gibi kavram ve konulardan hareketle oluşturulan başlıklar altında benzer hükümler derlenmiştir. Çok sayıda yazma nüshası bulunan eser Hamdullah Seyyidcân Seyyidî tarafından yüksek lisans tezi olarak incelenmiş ve neşredilmiştir (Mekke 1997). **3. *Vâkı'âtü'n-Nâtîfî*.** Kısaca *el-Vâkı'ât* diye de anılan ve Ebû Hanîfe ile talebelerinden sonraki dönemde ortaya çıkan meselelere dair hükümleri ihtiva eden bu kitaptan Ahmed b. Muhammed b. İsbâ el-Keşşî, Sadruşşehîd ve Burhâneddin el-Merginânî gibi nevâzil (vâkât) eserlerinin müellifleriyle daha sonraki kaynaklar faydalanmıştır. Irak Hanefî ulemâsından rivayet edilen nevâzil meselelerinin bir bölümünü topladığı belirtilen eserin günümüze ulaştığına dair herhangi bir bilgi mevcut olmayıp Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hasan Hüsnü Paşa, nr. 345/1) Nâtîfî'ye nisbet edilen *el-Vâkı'ât*'in sonraki kaynakları ihtiva etmesi sebebiyle ona ait olması mümkün değildir (Kaya, s. 97). Kâ-

Nâtîfî'nin
*el-Ecnâs
ve'l-furûk*
adlı eserinin
unvan sayfası ile
ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Fâtih, nr. 1468)

tib Çelebi'nin *Hizânetü'l-vâkı'ât fi'l-fürû'* adıyla andığı eser de bu olmalıdır (*Keşfü'z-zunûn*, I, 703). **4.** *el-Hidâye fi'l-fürû'*. Kâtib Çelebi'nin kaydettiği (a.g.e., II, 2040) ve İbn Âbidîn ile Ahmed b. Muhammed et-Tahtâvî'nin nakilde bulunduğu bu kitap da Hanefî fûrûna dairdir. **5.** *er-Ravza fi'l-fürû'* (Taşköprizâde, II, 280; Brockelmann, *GAL*, I, 459). **6.** *Şevâbü'l-a'mâl* (*Keşfü'z-zunûn*, I, 525). Usûl-i dîne dair muhtasar ve değerli bir eser olduğu kaydedilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nâtîfî, *Cümelü'l-ahkâm* (nşr. Hamdullah Seyyidcân Seyyidî), Mekke 1418/1997, neşreden giriş, s. 47-100; a.mf., *el-Ecnâs ve'l-furûk: Tahkik ve Tahlil* (haz. Mehmet Ali Orhan, doktora tezi, 1996), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, hazırlayanın girişi, s. 11-17; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mu'diyye*, I, 297-298; II, 514; İbn Kutluboğa, *Tacü't-terâcîm fi tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 9; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 279-280; Mahmûd b. Süleyman el-Kelevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fuukahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1931, vr. 149^a-150^a; Temîmî, *et-Tabakâti's-seniyye*, II, 71-72; *Keşfü'z-zunûn*, I, 11, 22, 525, 703; II, 1999, 2040; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 36; Brockelmann, *GAL*, I, 459; *Suppl.*, I, 636; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 76; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 207; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, II, 140-141; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 38; Eyyüp Sait Kaya, *Hanefî Mezhebinde Nevâzil Literatürünün Doğuşu ve Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin Kitabı'n-Nezâil'i* (yüksek lisans tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 97-99, 102, 105, 106.

TAHSİN ÖZCAN

NÂTIK

(الناتق)

Devir esasî üzerine kurulan Bâtınî İsmâilî doktrininde yeni devreye başlatan peygambere verilen ad (bk. BÂTİNİYYE; İSMÂİLİYYE).

NÂTIK - BİLHAK

(الناتق بالحق)

Ebü Tâlib en-Nâtık-Bilhak Yahyâ b. el-Hüseyn b. Hârûn b. el-Hüseyn ez-Zeydî el-Alevî et-Tâlibî (ö. 424/1033)

Taberistan Zeydiliği imamlarından.

340 (951) yılında Âmul'de doğdu. Soyu, İmâmîyye'ye mensup olduğu belirtilen babası Hüseyin b. Hârûn tarafından Zeyd b. Ali vâsıtasıyla Hz. Ali'ye ulaşır. Annesi Ümmü'l-Hasan bint Ali b. Abdullah'tır. İlk öğ-

renimini tamamladıktan sonra Ebû'l-Abbas Ahmed b. İbrâhîm el-Hasenî'den fıkıh, Ebû Abdullah el-Basrî'den kelâm dersleri aldı; çeşitli hocalardan başta fıkıh usulü olmak üzere temel ilimleri tahsil etti. Başlangıçta kendisinin ve ağabeyi Müeyyed-Billâh'ın İmâmîyye'ye mensup olduğu ve daha sonra Zeydiyye'ye intisap ettikleri nakledilir (Hâkim el-Cüşemî, s. 127). Kısa zamanda ders okutmaya ve eser telif etmeye başladı (Humeyd b. Ahmed el-Muhallî, s. 317-318). Hayatını Taberistan, Deylem ve Cürçân'da geçiren Nâtık-Bilhak, aralarında İbn Ebü't-Tayyib diye anılan Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah'ın da bulunduğu çok sayıda talebe yetiştirdi. Cüşemî'ye göre bir müddet Bağdat'ta bulundu; bu esnada devlet ricaliyle irtibat kurmadığı gibi Abbâsiler'in sembolü olan siyah elbise de giymedi. Cürçân'a dönerek ilmi faaliyetlerine burada devam etti (*Nühâb min Kitâbi Cilâ'i'l-ebşâr*, s. 125).

Ağabeyi Müeyyed-Billâh'ın 411 (1021) yılında (bazı kaynaklarda 421/1030; bk. a.g.e., s. 124) vefatından sonra Taberistan Deylem Zeydî imamlarının beşincisi olarak kendisine biat edildi. Kaynaklarda ağabeyinin siyasî mücadeleleri hakkında geniş bilgi bulunduğu halde Nâtık-Billâh'ın gerek imâmet öncesi gerekse imâmeti dönemindeki faaliyetlerine yönelik açıklamaların bulunmaması dikkat çekicidir. Bu hususun onun imâmet öncesinde ağabeyi ile beraber bulunması, imâmet döneminde ise hayatının sakin geçmiş olmasıyla açıklanabilir. Cüşemî, Müeyyed-Billâh'ın yaşça Nâtık'tan küçük olduğu halde ondan önce imâmete geçtiğini, ondan önce vefat ettiğini ve Nâtık'ın imâmet devrinin kısa sürdüğünü belirtir (a.g.e., s. 125). Ancak iki kardeşin ölüm tarihleri arasında çoğunluğun kabulüne göre on üç yıl gibi uzun sayılabilecek bir sürenin olduğu unutulmalıdır (krş. Humeyd b. Ahmed el-Muhallî, s. 320). Nâtık-Billâh'ın, kardeşinin imâmeti süresince onun yanında yer aldığı ve Büveyhîler'e karşı girişilen isyanlara katıldığı muhakkaktır. Kendi imâmeti döneminde ise büyük bir ihtimalle kardeşinin siyasî mücadelelerinde arzu ettiği başarıya ulaşamamasını dikkate alarak silâhlı faaliyetlere ilgi duymamış, devrin idarecilerine karşı ılımlı bir politika takip etmiştir. Nitekim kaleme aldığı bir eserini Ziyârî Hükümdarı Menüçih'r'in veziri Hasan el-Musâibî'ye ithaf etmiştir (Yaşaroğlu, s. 151). Nâtık, imâmeti boyunca Zeydî gelenek çerçevesinde emir bi'l-ma'rûf nehiy anî'l-münker ilkesi doğrultusunda bir hayat sürmüştür, Deylem'de veya daha kuvvet-

li rivayetlere göre Âmul'de vefat etmiştir (Humeyd b. Ahmed el-Muhallî, s. 320-321). Takvâ, zühd ve fazilet sahibi olan Nâtık'ın Ebû Hâşim Muhammed adında bir oğlunun bulunduğu belirtilmiştir.

Eserleri. **1.** *el-Hadâ'ik fi ahbâri zevi's-sevâbık*. İmamların hayatıyla ilgili hacimli bir eserdir. **2.** *el-İfâde fi târihi'l-e'immeti's-sâde*. Önceki eserin ihtisar edilmiş şekli olup Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin, Zeynelâbidîn ve oğlu Zeyd b. Ali, oğlu Yahyâ ile Muhammed b. Abdullah en-Nefsüzzekiyye'yi ve Zeydî imamlarının hayatını, kişiliklerini ve biat almalarını konu edinen eserin önemli bir bölümünü Wilferd Madelung yayımlamış (*Ahbârü e'immeti'z-Zeydiyye*, içinde Beyrut 1987, s. 77-118), daha sonra tamamını İbrâhîm b. Mecdüddin el-Müeyyedî ve Hâdî b. Hasan el-Hamzî neşretmiştir (Sa'de 1422/2001). **3.** *el-Emâli (Emâliyyü Ebi Tâlib)*. Ca'fer b. Ahmed b. Abdüsselâm tarafından derlenmiş ve *Teysirü'l-metâlib fi emâli Ebi Tâlib* diye adlandırılmıştır. Birkaç defa hatalı okumalarla basılan eseri Yahyâ Abdülkerîm el-Fudayl (Beyrut 1395/1975) yayımlamıştır (Abdüsselâm b. Abbas el-Vecîh, s. 1121). **4.** *et-Tahrîr fi'l-keşf 'an nuşûsi'l-e'imme en-nehârîr*. Zeydî fıkıhının önemli eserlerinden olan kitabın çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 698). **5.** *Şerhu't-Tahrîr. et-Tahrîr*'in on iki cilt halinde genişletilmiş şerhidir. **6.** *Câmi'u'l-edille (Cevâmi'u'l-edille)*. Fıkıh usulüyle ilgilidir. **7.** *Kitâbü'd-Di'âme fi teşbîti'l-İmâme*. İmâmet anlayışını Zeydî bakış açısıyla ele alan bir eserdir. **8.** *el-Müczî fi uşûli'l-fıkh*. İki cilttir. **9.** *Mebâdî'ü'l-edille fi uşûli'd-dîn*. Bazı kaynaklarda *Kitâbü'l-Mebâdî* diye de anılan eser kelâm konularını Zeydî-Mu'tezilî yaklaşımla ele almaktadır (müellifin eserleri ve nüshalarıyla ilgili olarak bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 697-698; Abdüsselâm b. Abbas el-Vecîh, s. 1121-1123).

BİBLİYOGRAFYA :

Nâtık-Bilhak, *el-İfâde fi târihi'l-e'immeti's-sâde* (nşr. İbrâhîm b. Mecdüddin b. Muhammed el-Müeyyedî - Hâdî b. Hasan b. Hâdî el-Hamzî), Sa'de 1422/2001, neşredenerin girişi, s. 5-16; Hâkim el-Cüşemî, *Nühâb min Kitâbi Cilâ'i'l-ebşâr* (nşr. W. Madelung, *Ahbârü e'immeti'z-Zeydiyye* içinde), Beyrut 1987, s. 123-127; Humeyd b. Ahmed el-Muhallî, *el-Hadâ'iku'l-verdiyye fi menâkibi e'immeti'z-Zeydiyye* (a.e. içinde), s. 317-321; İbn İsfendiyâr, *Târih-i Taberistân* (nşr. Abbas İkbâl-i Âştîyânî), [baskı yeri ve tarihi yok], s. 101-102; Brockelmann, *GAL*, I, 402; *Suppl.*, I, 697-698; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 518; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 141; Eymen Fuâd Seyyid, *Meşâdirü târihi'l-Yemen fi'l-aşri'l-İslâmî*, Kahire 1974, s. 91-92; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1404/1984, s. 590; Ebü'l-Feth Hakîmyân, *'Ale-*